

Verlag werkzaamheden Steenuil Beschermingsproject 2007 in opdracht van Stichting Landschapsbeheer Zeeland.

Inleiding:

Het gaat niet goed met de Steenuil in Nederland, sinds begin jaren tachtig is de totale populatie in Nederland met 40% afgenomen zijn er nog ongeveer 5500-6500 broedparen in Nederland.* De situatie in Zeeland is niet anders, in de jaren zestig van de vorige eeuw kwam de Steenuil nog algemeen voor in Zeeland, maar in de jaren daarna liep ook hier het aantal terug. Oorzaken zijn o.a. veranderingen in de Landbouw.

In de Broedvogelatlas van Zeeland 1983-1991** is te lezen dat er in 1940 op de Bevelanden nog ongeveer 1 paar Steenuilen per ha aanwezig was. Volgens deze Broedvogelatlas bevonden zich in 1991 op de Bevelanden nog maar 10-20 paar Steenuilen. (Dit aantal is gebaseerd op een onvolledige telling)

Kleine oude boerderijtjes met wrakkige schuurtjes, ideale broedplekken voor Steenuilen werden omver gehaald en omgebouwd tot grote moderne boeren bedrijven....

De situatie voor Steenuilen in Zeeland verslechterde vooral na de Watersnood in 1953 in snel tempo. Ruilverkaveling zorgde er voor dat kleinschalige agrarische gebieden werden samengevoegd en omgevormd tot grootschalige akkerbouw gebieden. De bedrijfsvoering van agrarische bedrijven werd gemoderniseerd, mest mocht niet meer in de open lucht worden bewaard, nieuwe bestrijdingsmiddelen en kunstmest werden massaal ingezet. Veel grasland werd omgeploegd om er akkers van te maken. Grote snelwegen werden aangelegd, die er voor zorgden dat gebieden van elkaar gescheiden werden, de toename van het snelverkeer maakte dat er veel verkeersslachtoffers onder de vogels vielen. Er kwamen meer woningen en meer industrie. Het leefgebied van de Steenuil werd kleiner en raakte versnipperd en uitwisseling van vers bloed was bijna niet meer mogelijk.....

Hoogstamboomgaarden werden gerooid om plaats te maken voor laagstam fruitbomen of tot onafzienbare kale velden voor de zwarte bessenteelt.....

* uit Boek Steenuilen Peter en Wies Beersma 2007

** uit Broedvogelatlas van Zeeland auteurs Jan Willem Vergeer/Gerard van Zuylen

Plan van aanpak

In 1997 werd landelijke organisatie 'Steenuilen Overleg Nederland' (STONE) opgericht, om zich in te zetten voor het stabiliseren van de Steenuilen populatie in Nederland en indien mogelijk uit te breiden. Maatregelen werden getroffen, er werd grootschalig onderzoek op touw gezet en er kwam geld vrij voor de bescherming van Steenuilen in Nederland. STONE kwam in samenwerking met Vogelbescherming, SOVON (vogelonderzoek Nederland) en Landschapsbeheer Nederland met een **Plan van Aanpak**. In het land werd dit ook opgepakt door de verschillende natuur- en vogelwerkgroepen. STONE heeft samen met organisaties als Vogelbescherming Nederland, Landschapsbeheer Nederland en SOVON Vogelonderzoek Nederland in 2006 de brochure 'Steenuil onder de Pannen' uitgebracht. Hierin wordt beschreven hoe de steenuil kan worden geholpen. Er worden maatregelen genoemd waarmee men de Steenuil op eigen erf vaak op eenvoudige manier een handje kan helpen en het platteland weer wat Steenuilvriendelijker kan maken.

Kleinschalige gebieden veranderden in onafzienbare akkers, waar aardappels en bieten werden verbouwd..... De Steenuil trok zich terug in natuurgebieden, waar het oude polderlandschap bewaard was gebleven.....

In dezelfde periode werd in Zeeuws Vlaanderen op initiatief van Alex de Smet de Steenuilenwerkgroep Zeeland opgericht. Op de Bevelanden nam Mark Hoekstein het initiatief om met behulp van de leden van de al bestaande Vogelwerkgroep, de Steenuilen populatie op de Bevelanden in kaart te brengen.

Deze vrijwilligers inventariseerden in 1996 en 1997 de gebieden waarvan al bekend was dat zich daar nog Steenuilen bevonden. Er werd gebruik gemaakt van de door SOVON beschreven methode van het tapen, het dmv een geluidsdrager nabootsen van de roep van het Steenuilmannetje. Een antwoord hierop van een Steenuil duidt op een territorium. Ook zichtwaarnemingen telden mee. Op deze wijze zijn in twee jaar meer dan 100 locaties onderzocht en werden in totaal 25 territoria *vastgesteld met de grootste concentratie in de Zak van Zuid Beveland, één territorium op Noord Beveland en één in de Hals van Zuid Beveland. Andre Hannewijk, lid van de Vogelwerkgroep ontwikkelde in 1997 de folder "Broedgelegenheid voor de Steenuil, gericht op terreineigenaren en beheerders.

Nadat er in Zeeuws Vlaanderen een gebiedsdekkende inventarisatie was uitgevoerd en daardoor verrassende resultaten te voorschijn kwamen, werd ook hier op de Bevelanden door de Vogelwerkgroep het initiatief genomen om een gebiedsdekkende inventarisatie te organiseren.

Helaas waren er niet voldoende tellers om heel Noord en Zuid Beveland te inventariseren. Er werd voor gekozen om dan een beperkt gebied grondig te onderzoeken en de keus viel op de Zak van Zuid Beveland.

Ook hier werd de methode gehanteerd, die op Zeeuws Vlaanderen zo succesvol was, namelijk om na elke 500 meter het geluid ten gehore te brengen. Zie figuur 1 de kaart met een voorbeeld van op welke plaatsen er geluid ten gehore werd gebracht. Zo werd geconstateerd dat er nog 25 tot 30 territoria aanwezig waren.

* uit Mededeling Nr. 4 KNNV Vogelwerkgroep De Bevelanden Mark Hoekstein

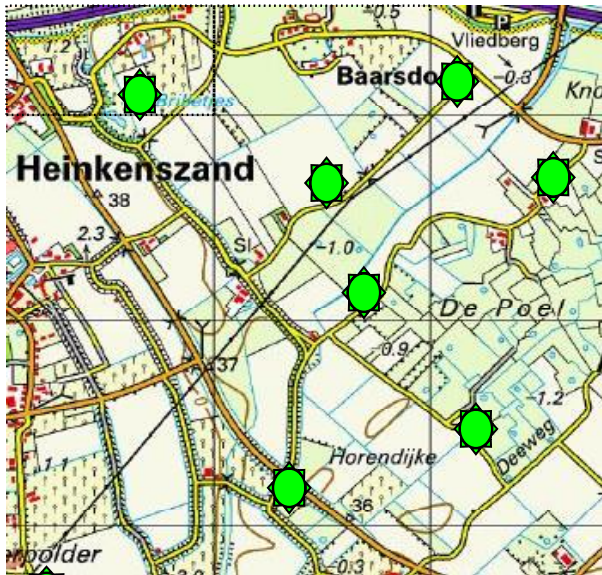

Fig.1

Punten waar vandaan het geluid ten gehore wordt gebracht. [de methode in het veld is aangepast aan de terreinomstandigheden]

Door Stichting Landschapsbeheer Zeeland werd in 1997 het initiatief genomen om Steenuil broedkasten op te gaan hangen. Op de Bevelanden werden in 1997 vijftien kasten opgehangen en later in 1998 nog eens twintig.

In de jaren die daarop volgden werden tot 2007 totaal 155 kasten verspreid over Noord en Zuid Beveland opgehangen. Natuurlijk werd goed gekeken naar de inrichting van het terrein, Steenuilen hebben voorkeur voor gebieden met grasland dat begraaasd wordt, waarbij voldoende dekking door middel van heggen en struiken aanwezig is.

Vanaf 1998 zijn enkele vrijwilligers van de Vogelwerkgroep begonnen om de Steenuilkasten te controleren, te vervangen en nieuwe kasten bij te hangen, maar dat werd maar op beperkte schaal uitgevoerd, maar er was geen verslaglegging van gegevens. Daarbij stuitten ze ook vaak op problemen, zoals onvindbaarheid van de kasten, stier in de wei en zelfs was het een gedeelte van het seizoen 2001 niet mogelijk het terrein in te gaan vanwege de MKZ crisis.

Peter Boelee heeft in 2006 de coördinatie van de Steenuilwerkgroep, een subwerkgroep van de Steenuilwerkgroep Zeeland en onderdeel van de Vogelwerkgroep (VWG) De Bevelanden op zich genomen. En omdat hij op dat moment geen werk had, begon hij eind 2006 als vrijwilliger met het controleren en schoonmaken van 155 Steenuilkasten. Hij maakte hierbij gebruik van adressenlijsten, kaarten en van een ladder en ander gereedschap dat ter beschikking was gesteld door Stichting Landschapsbeheer Zeeland.

Het bleek zeer tijdrovend werk te zijn, de kasten moesten worden opgespoord, vaak moest eerst toestemming van de eigenaar verkregen worden om een perceel te betreden en niet alle kasten hingen op makkelijk bereikbare plaatsen. Het was dus al snel duidelijk dat dit te veel werk was om door een vrijwilliger te worden uitgevoerd.

En omdat Peter met ingang van 1 januari 2007 gestart was met zijn bureau Natuurbelevens (www.natuurbelevens.nl) werd door Stichting Landschapsbeheer besloten om dit als een betaalde opdracht uit te laten voeren. Veel kasten waren in slechte staat en moesten worden vervangen.

Met medewerking van het personeel van Fixet in 's Gravenpolder werd hout aangekocht en ter plaatse op maat gezaagd. De medewerkers van activiteitencentrum "De Twee Ambachten" in Goes, een werkplaats voor mensen met een handicap, onderdeel van "t Gors", hebben in 2007 ruim 100 Steenuilkasten (model TORK) in elkaar gezet en afgeleverd.

Werkplaats de Twee Ambachten

Model Tork

Beschrijving van de Steenuil, zijn gedrag en broedgegevens...

De Steenuil (*Athene noctua*) is de kleinste uil die in Nederland voorkomt. Het uiltje is niet veel groter dan een Merel. Mannetje en vrouwtje Steenuil zijn niet van elkaar te onderscheiden, behalve in de periode dat het vrouwtje broedt, want dan is de kale plek op haar buik zichtbaar waarmee ze de eieren op temperatuur houdt.

-Steenuilen zonnen graag op een beschut plekje in de boom of voor de opening van de nestkast.....

Twee Steenuilen in een broedkast.....

Het voedsel van Steenuilen bestaat voornamelijk uit insecten, muizen en kleine zangvogeltjes. Tijdens het grootbrengen van de jongen wordt afhankelijk van het weer soms veel op regenwormen gejaagd. Maar aan regenwormen blijft modder kleven, waardoor er in de kast soms een zeer vochtige situatie kan ontstaan, ontluichtingsroosters voorkomen dat de luchtvochtigheid te hoog wordt. Steenuilen maken zelf geen nest, daarom worden Steenuilkasten voorzien van een laagje houtkrullen of grof zaagsel.

In knotwilgen broeden ze op houtpulp en resten van hun eigen braakballen, hierin graven ze zelf een nestkuiltje.

Steenuilkuiken wordt gewogen

Half april worden er gemiddeld vier eieren gelegd. Met broeden wordt gewacht tot alle eieren zijn gelegd, zodat de jongen allemaal tegelijk uitkomen en er dus weinig grootteverschil is.

Dit in tegenstelling tot andere uilensoorten waar meteen bij het eerste ei wordt begonnen met broeden. Zo ontstaan situaties dat het kleinste jong kans loopt door zijn grote broers of zussen wordt opgegeten. Ongeveer 5 weken nadat het eerste ei gelegd is, komen de eieren uit. Het broeden wordt door het vrouwtje uitgevoerd, het mannetje mag alleen nog in het nest komen om voer te brengen.

Het mannetje slaapt dus op een andere plek, als dat in een kast is, noemt men dat een "mannetjes kast". Vlak voor de jongen uitkomen heeft het mannetje in de kast een voorraad muizen aangelegd in de broedkast. Als de jongen ongeveer 20 dagen oud zijn kunnen ze worden geringd. Ze worden gewogen, de vleugel wordt opgemeten om de leeftijd te bepalen en alle gegevens worden genoteerd.

Nog voor de jongen kunnen vliegen verlaten ze de nestholte en klimmen in de boom rond. In die periode vallen ze gemakkelijk ten prooi aan roofvogels en katten. In juni vliegen ze uit en tot augustus en september blijven ze in de buurt van hun geboorteplek. Daarna gaan ze op zoek naar een eigen territorium, dat nooit ver van het territorium van hun ouders verwijderd is. Het kan ook gebeuren dat ze een weggevalle plaats opvullen in een bestaand territorium en soms vervangen ze zo hun eigen moeder of vader. Dit komt veel voor bij solitaire territoria waar geen uitwisseling met soortgenoten kan plaatsvinden.

Het werkgebied waarin de Steenuilkasten zijn gecontroleerd bevindt zich op Noord en Zuid Beveland en op Walcheren. In dit verslag wordt alleen de situatie op Noord en Zuid Beveland besproken.

Ze broeden in holtes, die ze vinden in Hoogstamfruitbomen, Knotwilgen, gestapelde stenen, broedkasten, onder dakpannen, in spouwmuren of in oude vervallen schuurtjes. Het is er rustig, er is voldoende voedsel en het gras is er niet te lang...

Dit type biotoop is vooral op Zuid Beveland met name in de Zak van Zuid Beveland nog aanwezig. Het is daarom niet onverwacht dat daar nog de meeste Steenuil territoria te vinden zijn. Op Noord Beveland bevonden zich vóór 1995 nog enkele geïsoleerd liggende Steenuilen territoria. Ook werd er wel eens een zwervend exemplaar aangetroffen. In 2007 is hier nog één bezet territorium gevonden.

In een bezet territorium worden minimaal vier tot vijf kasten geplaatst. Zodat er één kast kan worden gebruikt om in te broeden en de andere kasten beschikbaar zijn om in te slapen, om voedsel in op te slaan en na het uitvliegen mogen de jongen nog enige tijd in het territorium van hun ouders blijven en maken dan vaak gebruik van een lege kast om in te slapen.

Bij de controle van kasten is te zien of het om een broedkast gaat, want er ligt dan vaak een dikke laag gedroogde modder in.

Is het een zogenaamde mannetjes kast, dan liggen er in de kast alleen veertjes, braakballen en soms prooiresten.....

Bij het plaatsen van kasten dient dus ook rekening gehouden te worden met de grootte van het territorium. Volgens gegevens van STONE is een territorium gemiddeld 12 ha groot. In de praktijk blijkt de grootte soms ook afhankelijk te zijn van de omstandigheden, bijv. van het voorkomen van voedsel, geschikt terrein, nestgelegenheid enz.

In een gebied dat voldoet aan de eisen, zoals kort begraaasd gras, voldoende dekking en veel beschikbaar voedsel, bevinden zich vaak meer territoria dicht naast elkaar en is de grootte van één territorium kleiner. Is het gebied maar beperkt geschikt, dan bevinden zich daar minder territoria en is het territorium van één paartje groter.

Foto's van geschikte Steenuil biotopen

Er zijn ook kasten opgehangen op plaatsen waar al jaren Steenuilen broeden. Soms wordt dan al na enkele maanden zichtbaar dat deze nieuwe kasten meteen in gebruik genomen zijn door Steenuilen. Na een jaar controle is het al min of meer duidelijk dat als er zich al ergens Steenuilen bevinden, ze dan graag gebruik maken van nieuw geplaatste kasten. Het is nog te vroeg om te zeggen, dat als er ergens kasten hangen waarin zich geen sporen van Steenuilen bevinden, dat zich daar dan geen Steenuilen zouden bevinden. Daar zal langduriger onderzoek voor nodig zijn.

Alle modellen Steenuilkasten die voor 2007 zijn geplaatst, blijken ook geschikt als woning voor andere dieren dan Steenuilen. Koolmezen, Pimpelmezen, Spreeuwen, Holenduiven en Kauwen maken veelvuldig gebruik van de kasten om er in te broeden of te slapen. Een Steenuil zal geen moeite hebben om een kast terug te vorderen als het om bewoning van mezen gaat, maar een Kauw legt de hele kast vol takken en dan blijft er geen plaats over de Steenuil om daar nog eieren bij te leggen. Om te voorkomen dat Kauwen takken mee naar binnen nemen is in het nieuwe model "Tork" gebruik gemaakt van een anti Kauwen sluis. De Kauw kan met een tak in zijn bek niet de haakse bocht maken die nodig is om naar binnen te komen door het sluisje.

Kapotte kasten, waaruit bijv. de achterkant gevallen is, wordt vaak door de Holenduif gebruikt. Maar niet alleen vogels maken gebruik van de Steenuilkasten, in het oosten van het land heeft men veel last van Steenmarters, die graag in de kast slapen en dan in één moeite door de eieren of jongen van de Steenuil te verslinden. "Gelukkig" komt op de Bevelanden deze marter (nog) niet voor en worden er hier alleen Bosmuizen gevonden, die graag in deze kasten nestelen.

Gelukkig voor de controleur was dit bijennest dat in één van de Steenuilkasten gevonden werd reeds verlaten....

Werkwijze van controle en schoonmaken.

Met de gegevens van Landschapsbeheer werden de kasten opgespoord. Dat was niet altijd makkelijk, omdat er geen kaarten beschikbaar waren waarop de kasten waren ingetekend. Wel was er een beschrijving gemaakt, maar die is soms op vele manieren interpreteerbaar. Peter neemt eerst telefonisch contact op met de eigenaar van het perceel waarop de kasten geplaatst zijn. Hij bespreekt telefonisch de situatie van de

kasten en informeert meteen of er Steenuilen aanwezig zijn. Deze gesprekken zijn zeer informatief en levert vaak al een goed beeld op van wat er op het erf of in de tuin aan dieren voor komt. Er wordt dan meteen een afspraak gemaakt om langs te komen. Bij zo'n bezoek worden de kasten bekeken, met een GPS handontvanger worden de coördinaten van de plek vastgelegd en alle gegevens worden genoteerd en thuis ingevoerd in een digitaal bestand op de computer. Als er zich Steenuilen op deze locatie bevonden, wordt ook contact gelegd met burens, zodat er rondom een bezet territorium, nog meer kasten kunnen worden opgehangen. Tijdens het bezoek wordt er bij de eigenaar gepolst of er misschien hulp nodig is bij het onderhoud van erf of tuin, waarna de eigenaar dan met Landschapsbeheer in contact wordt gebracht.

Het resultaat na een jaar kasten controle leverde een schat aan informatie op. Nieuwe en nog onbekende Steenuilterritoria werden gevonden. De grootte van sommige territoria kon soms worden bepaald aan de hand van bezette kasten. Voor het eerst werden 23 jonge Steenuilen en twee volwassen vrouwtjes geringd en de gegevens werden vastgelegd. In totaal werden er 155 oude kasten gecontroleerd en even zoveel nieuwe kasten werden bijgeplaatst. Geen kast kan nu meer zoek raken, omdat de coördinaten van alle kasten zijn vastgelegd. Moeilijk bereikbare kasten werden verplaatst naar plekken waar het de volgende keer makkelijker zal zijn ze te controleren.

Het contact met meer dan 200 terrein eigenaren werd weer opgepakt en dat werd door de betrokkenen zeer gewaardeerd. Achterstallig onderhoud van erf of tuin werd bespreekbaar gemaakt en meer dan eens werd dit met behulp van Landschapsbeheer aangepakt. Volgend jaar zal duidelijk worden of deze ruim opgezette controle in 2007 vruchten zal afwerpen door bijvoorbeeld uitbreiding van territoria en dus meer broedgevallen van de Steenuil op de Bevelanden.

Peter Boelee Kwadendamme 31-3-2008

De foto's in dit verslag zijn van Niek Oele en Peter Boelee